

2. Goncharenko, S. U. (2008). Pedagogichni doslidzhenn. Metodologichni porady molodym naukovcjam. Kyiv; Vinnycja: DOV „Vinnycja”, 278.

3. Surmin, Ju. P. (2006). Majsternja vchenogo. Kyiv: Navchal'no-metodychnyj centr „Konsorcium z udoskonalennja menedzhment-osvity v Ukraini”, 302.

4. Mozgovyj, V. L. (2010). Formuvannja gotovnosti do pedagogichnoi' dijal'nosti majbutnih inzheneriv-pedagogiv agrarnogo profilju. Kyiv, 313.

5. Luzan, P. G. (2015). Naukovi osnovy organizacii' pedagogichnogo procesu a agrarnomu vyshhomu navchal'nomu zakladi. Kyiv: Milenium, 330.

6. Baldynjuk, O. D. (2013). Pidgotovka majbutn'ogo social'nogo pedagoga v ramkah kompetentnisonogo pidhodu. Gumanitarnyj visnyk DVNZ „Perejaslav-Hmel'nyc'kyj der-

zhavnyj pedagogichnyj universytet imeni Grygorija Skovorody”, 1, 9–14.

7. Gurevych, R. S. (2009). Teorija i praktyka navchannja v profesijno-tehnychnyh zakladah. Vinnycja: TOV „Planer”, 410.

8. Novykov, O. M.; pod red. Batyshev, S. Ja., Novykov, A. M. (Eds.) (2009). Profesional'naja pedagogyka. Moscow: Yz-vo EGVES, 456.

9. Zjazjun, I. A. (2008). Filosofija pedagogichnoi' dii'. Cherkasy: ChNU imeni Bogdana Hmel'nyc'kogo, 608.

10. Avshenjuk, N. M., Kudin, V. O., Ogijenko, O. I. et. al. (2011). Modernizacija pedagogichnoi' osvity v jevropejs'komu ta jevroatlantychnomu osviti'nomu prostori. Kyiv: Pedagogichna dumka, 232.

11. Galuzevyj standart vyshhoi' osvity Ukrainy (2006). Kyiv, 46.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Сотська Г. І.
Дата надходження рукопису 19.10.2016*

Ткаченко Ольга Василівна, аспірант, асистент, кафедра інформаційних систем і технологій, Білоцерківський національний аграрний університет, пл. Соборна, 8/1, м. Біла Церква, Україна, 09117
E-mail: oliatkachenko@ua.ru

УДК: [37.013.82:7]-055.62:364-78

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІАГНОСТИЧНОГО ТА КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АРТ-ТЕРАПІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ІЗ КРИЗОВИХ СІМЕЙ (ЗОКРЕМА ДІТЬМИ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ)

© **А. В. Хіля**

У даній статті ми розглянули особливості роботи з дітьми з функціональними обмеженнями. Розглянули питання ціннісного потенціалу мистецтва та психолого-педагогічної практики, зокрема супроводу у соціальній роботі, як основних чинників, що безпосередньо впливають на ставлення дитини до власного життя та життя оточуючих. Окремо представили розроблені у процесі роботи матеріали арт-терапевтичних методик діагностики

Ключові слова: ціннісні орієнтації, діти з функціональними обмеженнями, діагностичний потенціал арт-терапії

In this article we considered the features of diagnostic work with children from crisis families. We separately paid attention to the diagnostic methods and forms of the work on collection of information about the features of development of such child for providing the individual approach within psychological-pedagogical support and creation of effective conditions of personal formation. We considered in the aspects of scientific searches of the past and today the questions of value potential of psychological-pedagogical practice and art as the main constituents of formation in children from crisis families, especially the ones with functional limitations, value attitude to themselves, to the own health and emotions, to the society and living organization of own space, routine and distribution of time. We elaborated and presented the materials of art-therapeutical diagnostic projective graphic tests and preliminary results of constating stage of experiment. Such projective graphic tests favor the determination of the following need in formation or correction of already existent value attitudes and orientations of children that directly influence the attitude to the own life and the life of their people. On the base of considered conditions of formation of constituents of the value attitude to the life and step by step diagnostics of the features of development of children from crisis families we presented the elaborated art-therapeutic method

Keywords: value orientations, children with functional limitations, diagnostic potential of art-therapy

1. Вступ

Важливим завданням усіх структур суспільства, на думку колективу авторів праці «Мистецтво життєтворчості особистості», є забезпечення соціально-психологічної безпеки людини, що є необхідною

умовою її морально-психологічного здоров'я та життєвої самореалізації.

Загрози сучасного світу в цьому відношенні на сьогодні пов'язані із можливістю посилення соціально-психологічного напруження в системі стосунків між

людьми, що підвищується в умовах економічної та соціально-політичної нестабільності суспільства, а також через втрату смисложиттєвих орієнтирів, зниження ціннісно-мотиваційних чинників щодо праці, соціально-творчої діяльності [1].

2. Літературний огляд

Принципового значення у питаннях формування ціннісного ставлення до життя набуває виокремлення провідних ідей, які розкривають етичний потенціал кожної базової категорії цінностей враховуючи різноманітні підходи, такі як, діалектико-матеріалістичний (Гегель); трансцендентальний (Кант); натуралістичний, який ґрунтується на поглядах Демокріта і прийнятий сучасною еволюційно-глобалістською концепцією розвитку світу. У цьому ж контексті, розкриваючи взаємозв'язок розвитку потреб і цінностей в самоактуалізації людини, представники «нового гуманізму» звертаються до процесів творення особистості [2]. У той же час, представники української демократичної думки (Г. Сковорода, М. Коцюбинський, І. Франко, Т. Шевченко) також зверталися до гуманістичних цінностей, які лежать в основі людського життя, його призначення та рішуче відстоюють ідеї гуманізму, добра у навчанні та вихованні.

У сучасній психолого-педагогічній науці, дослідники одноставно тлумачать ціннісні орієнтації як моральні та естетичні імперативи залучення особистості до суспільної практики і соціальної дійсності (І. Бех, А. Ващенко, О. Гомонюк, Р. Гурін, В. Кравцов, Т. Осипова, Н. Пташнік, А. Семенова, О. Сухомлинська) [3]. Розробляючи нові концепції виховання, сучасні педагоги (Ш. Амонашвілі, М. Боришевський, С. Максименко, В. Моляко) вивчають особистість як суб'єкт діяльності, здатної до моральної саморегуляції й саморозвитку. Як зазначає у своєму науковому доробку І. Бех, «ступінь сходження дитини і повнота оволодіння загальнолюдськими й національними морально-духовними цінностями, становлять основу відповідних вчинків особистості», моральних якостей, набутих нею в процесі гуманістичного виховання [4, 7].

Особливої актуальності це питання набуває у контексті виховання у дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя, бо їх формування проходить через загартування не лише душі, а й тіла і потребує більшої уваги, адже ті функціональні обмеження, що стримують їх розвиток також гальмують засвоєння цінностей розглядаючи їх крізь призму ставлення до вад розвитку у суспільстві та відображаючись у ставленні дитини до себе.

Саме тому, на нашу думку, важливою та незмінною для формування особистості є необхідність використання арт-терапії у роботі із дітьми з функціональними обмеженнями. Підтвердження цього ми знаходимо у працях наших сучасників – О. Вознесенської, О. Деркач, Н. Коваленко, О. Копитіна, Л. Лебедевої, Е. Медведєвої, В. Нікітіна та ін. Використання арт-терапії сприяє не лише формуванню гармонійно розвиненої та творчої особистості, а й реалізації на практиці таких функцій соціалізації особистості, як адаптація, корекція, мобілізація, емоційна регуляція та функція профілактики.

«Людина перш за все повинна зрозуміти своє «моральне ядро», своє вічне серце» (Г. Сковорода), тому формування цінностей – нагальна потреба суспільства, оскільки вони лежать в основі формування власного ідеалу кожної людини. Важливим завданням сьогодні є визначення концептуальних основ, які були б адекватними сучасному баченню людини, суспільства, світу та їх взаємодії [5].

Таким чином, першочерговим завданням у процесі організації соціальної роботи із дітьми із кризових сімей, які найбільш чутливі до суспільних змін та змін у ціннісній системі, на нашу думку, має бути психолого-педагогічний супровід, що забезпечить виявлення першоджерел негативних психоемоційних станів та сприятиме діагностиці ціннісних орієнтацій дитини у спілкуванні з оточуючим світом та у ставленні до самої себе.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – вивчення та презентація діагностичного та корекційно-розвивального потенціалу арт-терапії у соціальній роботі з дітьми із кризових сімей, зокрема дітьми з функціональними обмеженнями для подальшого формування у них ціннісного ставлення до власного життя.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні задачі:

- розглянуто питання особливостей формування «Я – образу» дитини, зокрема дітей з функціональними обмеженнями;

- окреслено складові ціннісного ставлення до життя крізь призму «Я – образу» дитини;

- запропоновано цикл арт-терапевтичних занять, що спрямовані на діагностику та формування «Я – образу» дитини, що можуть використовувати працівники соціальної сфери у роботі з кризовими сім'ями;

- представлено основні показники діагностики ціннісного ставлення респондентів з числа дітей з функціональними обмеженнями до себе та оточуючого світу у процентному відношенні;

- окреслено особливості використання зазначеної арт-терапевтичної роботи, як складової формуючої та корекційної роботи із ціннісним ставленням до життя у дітей з функціональними обмеженнями.

4. Особливості арт-терапевтичної роботи з дітьми з функціональними обмеженнями

В залежності від того, на скільки дитина розуміє й усвідомлює загальнолюдські цінності, вміє ними керуватися у своїй діяльності буде залежати її наступний життєвий шлях. Можна зазначити, що кожна людина «складається» із різноманітних історій, що описують її власне «Я», здібності та досягнення, що розповідають про її досвід, про невдачі та поразки, про інтереси та наміри, про вчинки та бажання тощо. І який «колір» матимуть ці історії досвіду, залежить від того, на які події людина звернула увагу, як пов'язала їх між собою і який сенс їм надала [6, 8].

Такий підхід особливо важливий для дітей з функціональними обмеженнями, адже ми, ті хто вво-

дить таких дітей у світ, не можемо в повній мірі відчувати ті переживання і зрозуміти прояви такої дитини (психічні, емоційні, фізичні). Тому фахівцям, які працюють з дітьми з функціональними обмеженнями, необхідно бути досить обережними у своїх судженнях та висновках. Також важливо, щоб кожен із запропонованих фахівцями методів роботи змінювався та коригувався відповідно до індивідуальних особливостей дітей та відповідно до поточної ситуації, що мала місце у процесі роботи.

Варто зазначити, що особливе місце у процесі психолого-педагогічного супроводу, у будь-яких його варіаціях відіграє саме аспект цінностей та ціннісних орієнтацій дитини. Саме ціннісний світогляд особливої дитини, що закладений сім'єю, та ті цінності, які «пропагує» вчитель, лікар та усе найближче оточення – лягають в основу загального світогляду дитини та проявляються у її реакціях та діях. Дитина ніби «губка» всмоктує у себе «найкращі», на її думку, зразки та моделі поведінки оточуючих, особливо значущих для неї людей.

Саме тому, на нашу думку у процесі дослідження питань соціалізації таких дітей безпосередньої уваги потребують цінності, які є «ядром» особистості та відіграють роль стратегічних орієнтирів у становленні, розвитку і функціонуванні ціннісної системи дитини. Загалом, «ціннісний підхід дозволяє розв'язувати проблему соціалізації особистості, в умовах гармонізації її взаємодії з суспільством» [7, 5].

Якщо враховувати серйозну деформацію цінностей нашого суспільства сьогодні, де сімейні традиції, трудові ідеали минулого були не просто забуті – зруйновані, а й призвели до повного розчарування суспільства й кожної окремої особистості, то у цій руйнації щезла та стабільність та впевненість у майбутньому, що була підґрунтям до самореалізації особистості. Відбувся крах очікувань, що призвів до деформації ціннісного простору життя та перебудови кожної окремої особистості та суспільства в цілому на більш адаптований до реального стану речей новий рівень вимог до життя. І ці «загрози» є актуальними для дітей з функціональними обмеженнями, оскільки, накладаючись на вже існуючі «проблеми» розвитку (інтелектуального, фізіологічного, психічного), адаптації та соціалізації – вони створюють безприцидентну ситуацію, в якій без підтримки та внутрішнього сформованого «стрижня» дитина стає не лише заручником ситуації, а й може повністю зневіритися у цивілізації, соціумі та, що найгірше – у самій собі. Це, у свою чергу, може призвести до зневіри та знецінення власного життя.

Таким чином, звертаючись до цілісного образу дитини, який сформувався під впливом низки фізіологічних та соціально обумовлених факторів, ми маємо звернути увагу на дотримання наступних етапів діагностичної роботи:

– збір інформації щодо сім'ї, особливостей захворювання дитини, її соціальних зв'язків. Таку інформацію можна зібрати за допомогою анкети, особової справи чи через інтерв'ювання дитини, якщо вона може спілкуватися, в іншому випадку із

спілкування з її батьками чи фахівцями закладу, у якому перебуває дитина;

– проведення інформаційних зрізи щодо емоційного стану дитини та проявів поведінки. Такими показниками можуть бути саме продукти творчості дитини чи записи про спостереження за нею у закладі та вдома фахівцями та батьками відповідно;

– забезпечення аналізу динаміки психоемоційного стану дитини та поведінки може бути зроблений через спостереження, а також інтерпретацію творчого доробку дитини [6, 9].

В основу нашого дослідження лягли питання використання методів арт-терапії для діагностичної та наступної корекційно-розвивальної роботи. Всі вище зазначені методи дослідження особистості сприяли вивченню окреслених нами основних складових ціннісного ставлення до життя, таких як:

– **ставлення до себе.** Метою вивчення даної складової є визначення рівня самоусвідомлення дитиною себе, її ставлення до себе – самооцінки та свого місця у соціумі, тобто усвідомлення себе як представника біологічного виду – людини розумної, здатної думати і виступати у ролі – «Я – творець власного життя»;

– **ставлення до власного здоров'я,** що сприяло виявленню рівня усвідомлення цінності власного здоров'я та підтримки здорового способу життя;

– **ставлення до власних емоцій,** що забезпечило визначення рівня усвідомлення цінності емоцій для життя та важливості емоційно-вольового регулювання для комунікації з оточуючим світом;

– **ставлення до соціуму,** який оточує дитину через визначення рівня усвідомлення цінності оточуючих людей, світу природи та світу речей для формування, організації та функціонування власного простору;

– **ставлення до життєорганізації** власного побуту та часу, що дозволяє визначити рівень усвідомлення цінності власного часу і простору, праці своєї та оточуючих та забезпечило наступну потребу сформуванню навички життєорганізації у дітей з функціональними обмеженнями.

Для наступної роботи із формування цього усвідомленого ставлення до самої себе, підвищення цього рівня та формування ціннісного ставлення до життя, ми використали терапевтичну складову мистецтва. Адже, як ми зазначали у більш ранніх роботах із цієї тематики, арт-терапевтичні методи дозволяють дитині виразити себе у «безпечній» та «легкій» формі у процесі спонтанної художньо-творчої діяльності. Це зумовлено тим, що методика арт-терапії спирається на теорію про те, що внутрішнє «Я» особистості відображається у візуальних образах кожен раз, коли людина малює чи ліпить, не концентруючись на результатах власної творчості. Таким чином, використовуючи методи проективного малювання, казкотворення, арт-колажування та ін., ми можемо отримати уявлення про реальний психо-емоційний стан дитини, а також про ті цінності, які визначають її характер, поведінку, ставлення до життя та оточуючих [9].

Саме тому, для дослідження, тобто діагностики, на початковому етапі нашого експерименту було використано такі загально відомі методи, що підтвердили свою ефективність та передують арт-терапевтичній роботі, оскільки базуються на керованій спонтанній творчості дитини. Це – методика дослідження особистості «Будинок – дерево – людина» Дж. Бука, тести «Неіснуюча тварина» та «Малюнок сім'ї», проєктивний графічний тест «Школа тварин» С. Панченко. Окрім того, нами було створено арт-терапевтичну адаптацію методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [10].

Використання вище зазначених методик дало змогу вивчити вже закладені у свідомість дитини цінності та їх прояви у ставленнях, оцінках та поведінці дитини. Окрім того, на основі отриманих даних нами було продовжено роботу по формуванню обізнаності дітей із складовими ціннісного ставлення до життя, що також сприяло поступовій корекції відповідних знань із цієї тематики. Це, у свою чергу, мало безпосередній вплив на соціалізацію дітей з функціональними обмеженнями та позитивні зрушення у їх вміннях саморегуляції, емоційних проявів та поведінкових реакцій зокрема.

Окремо зупинимось на арт-терапевтичних методах, які нами було запропоновано до використання під час роботи з дітьми із кризових сімей, частина з яких має функціональні обмеження. Розглянемо ці методи діагностування ставлення до себе, до власного здоров'я, до власних емоцій, соціуму та життєорганізації відповідно до розробленого нами альбому «Подорож країною «Якія» [11], що також забезпечує наступну корекцію та формування (за потребою).

Формування у дітей із кризових сімей та дітей з функціональними обмеженнями ціннісного та усвідомленого ставлення до себе. Для діагностики та наступної роботи з дітьми ми запропонували використовувати такі арт-терапевтичні методики, як «Дерево цінностей», «Хто Я?», «Намалюй себе», «Мої внутрішні друзі та вороги» та на заключному етапі – «Плоди дерева цінностей».

Метою роботи у запропонованій тематиці занять було:

- познайомити дітей із поняттям «цінність», навчити пояснювати та усвідомлювати власні цінності;
- дослідити сформованість уявлень у дітей про цінності, усвідомлення власних образів та уявлень про себе, а також допомогти усвідомити власну цінність, визначитись із власними ціннісними орієнтаціями та системою пріоритетів;
- дослідити ступінь прояву ціннісного ставлення до себе та визначити рівень самооцінки, її впливу на емоційний та психологічний стан дитини;
- дослідити сформованість поняття про добре та погане і, відповідні моделі «хорошої» та «поганої» поведінки, їх риси та емоційні прояви, сформувати поняття доброї та поганої вдачі;
- сприяти усвідомленню дітьми постійного процесу змін у кожній людині та потребу у зміні власного ставлення до себе, до оточуючих та відповідно зміни власної поведінки;

– сприяти формуванню нової «позитивної» моделі стосунків та поведінки, що сприятиме адаптації дітей у соціумі.

Формування у дітей із кризових сімей, зокрема дітей з функціональними обмеженнями ціннісного та усвідомленого ставлення до власного здоров'я. Нами було використано методи арт-терапії розроблені в рамках теми «Країна Здоров'я», що включали заняття – «Звички жителів Здоров'я».

Метою даного метода є діагностика уявлень та усвідомленості знань щодо здорового способу життя, корисних та шкідливих звичок, їх впливу на організм, а також сприяння в упорядкуванні та коригуванні наявних у дітей знань та навичок із збереження власного життя.

Формування у дітей із кризових сімей та дітей з функціональними обмеженнями ціннісного та усвідомленого ставлення до власних емоцій, що базувалося на опрацюванні арт-терапевтичних методів за тематикою «Чарівний світ емоцій». До цієї тематики нами було розроблено та запропоновано наступні арт-терапевтичні заняття – «Жителі чарівної країни. Хто є хто?», «Будиночки Смайлів», «Карта країни почуттів», «Сильні почуття: Страх та як його долати», «Злість та як із нею боротися» та «Джерела радості».

Метою цього блоку дослідження було:

- визначити рівень сформованості уявлень про емоції, навчити розпізнавати емоції, розуміти як вони проявляються і як їх переживають різні люди, зокрема як емоції проявляються на фізичному рівні через міміку та відповідні рухи тіла;
- навчитися визначати причини прояву емоцій;
- визначити рівень тривожності дитини та познайомити із найпростішими формами додання свого страху;
- провести діагностику характеру дітей та наявних механізмів взаємодії із оточуючими через спостереження за реакцією дітей на різноманітні події (під час читання, слухання та обговорення) та словесні відповіді на запитання;
- навчити розуміти причини агресії та злості, сформувати навички емоційної саморегуляції за допомогою власної стратегії подолання таких станів;
- навчити розрізняти позитивні емоції радості, задоволення та щастя, розуміти причини виникнення їх виникнення та вміння вчасно і правильно проявляти відповідні емоції та почуття;
- допомогти дітям розробити свою стратегію подолання негативних станів через пошук джерел радості.

Формування у дітей із кризових сімей, зокрема у дітей з функціональними обмеженнями ціннісного та усвідомленого ставлення до соціуму, на нашу думку, має включати більш широкий спектр методів. Саме тому даний блок ми виокремили у наступну ланку дослідження «Я-соціальне» і повернемося до нього у інших наукових пошуках для більш повного висвітлення.

Формування у дітей із кризових сімей ціннісного та усвідомленого ставлення до життєорганізації, має включати, на нашу думку, не лише усвідом-

млення та розуміння організації власного життєвого простору, а й вміння його підтримувати та постійне бажання розвиватися. Саме тому у цьому блоці ми запропонували наступні проєктивні графічні тести – «Малюнок душі», «Карта твоїх бажань», «Оберіг на згадку» та «Розклад дня», що було включено до тематики «Країна Здоров'я».

Даний блок занять та арт-терапевтичних методів має на меті забезпечити:

- розвиток творчої фантазії дітей, формування навичок роботи із природними матеріалами у поєднанні з аплікацією та декоруванням, а також познайомити дітей із традицією створення оберегів;

- діагностувати психо-емоційний стан дітей через проєктивний малюнок «Мандала» та забезпечити зняття психоемоційної чи фізичної напруги;

- створення дитиною власної «Карти бажань», що дозволить зрозуміти дитині, що їй необхідно для досягнення поставленої мети та створення дієвого механізму покрокового визначення необхідних для досягнення мрії дій;

- усвідомлення необхідності планування свого часу та життєвого простору, що дозволить ефективніше взаємодіяти із оточенням та бути успішною в улюблених справах, якими займається дитина.

5. Результати досліджень та їх обговорення

Відповідно до даних, які ми отримали після обробки проєктивних графічних тестів із врахуванням особливостей дітей з кризових сімей, зокрема і дітей з функціональними обмеженнями у комплексному питанні формування ціннісного ставлення до життя на початковому етапі із 172 дітей, які брали участь в експерименті нами було діагностовано, що:

- близько 44 % дітей виявили сформованість ціннісних орієнтацій спрямовану на матеріальні блага, що не підкріплені бажанням працювати для отримання таких благ. Ще 17 % дітей підкреслили своє бажання бути корисними та працювати для отримання матеріального достатку. 14 % дітей у пріоритет поставили власне здоров'я та здоровий спосіб життя, 11 % – прояви любові та сімейні стосунки, 8 % – дружні стосунки. До інших 6 % увійшли різноманітні відповіді, що мали вузьку направленість і у відсотках менше показника 3 – це такі, як власне гроші, релігія, мир, природа, домашні улюбленці, технології тощо;

- приблизно 3 % дітей проявилися агресивні настрої та неприйняття себе як повноцінного члена сім'ї чи соціуму та повне заперечення власного «Я»;

- зі 100 % дітей, які правильно «говорять» про погані та хороші звички у повсякденному житті таких правил, включаючи вміння планувати свій час та ставити цілі, дотримується лише 35 % респондентів тощо.

6. Висновки

Географія проведеного дослідження включала частину районів Вінницької області, але відсоток співвідношення результатів дослідження по районах не мав значної варіативності у процентних кількісних показниках, тому нами було зроблено висновок, що така ситуація потребує подальшої корекційної арт-

терапевтичної роботи спрямованої на формування «Я-особистості» дитини, що виховується у кризовій сім'ї.

Окрім того, основною метою кожного із занять з використанням арт-терапевтичних методів було сприяння у запровадженні інновацій та задоволення потреби фахівців, які працюють із кризовими сім'ями, у безпосередньому якісному використанні арт-терапевтичних технологій, а також в діагностуванні потреби та напрямків подальшої виховної роботи. Оскільки саме арт-терапія забезпечує індивідуальний підхід до кожної дитини, яка потребує особливої уваги. Та зважаючи на певну обмеженість у ресурсах, як матеріальних, так і професійних, нами було запропоновано найбільш доступну та ефективну технологію для безпосередньої роботи з дітьми з функціональними обмеженнями – ізотерапію, що забезпечує невербальну форму передачі своїх думок та почуттів. Також, ми запропонували використовувати шаблони та чітку «програму дій», що має полегшити завдання не лише самій дитині, а й фахівцям, які мають забезпечити всесторонній та гармонійний розвиток кожної дитини.

Запропонована нами форма діагностики, що базується на роботі у розробленому нами альбомі, не лише дозволяє проводити виховні заняття, а й може доповнити вербальні та письмові методи діагностики, що використовуються під час інших занять на ціннісну та здоров'язберігаючу тематику, а також сприятимуть в отриманні необхідної інформації для забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини через інтерпретацію результатів дитячої творчості.

Література

1. Мистецтво життєтворчості особистості. Ч. 1 [Текст]: наук.-метод. посіб. / ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков // Теорія і технологія життєтворчості особистості. – К., 1997. – 392 с.
2. Кілімнік, Ю. Теоретичні засади гуманістично-ціннісного виховання молодших школярів [Текст] / Ю. Кілімнік; за ред. Г. С. Тарасенко. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. – № 2. – 516 с.
3. Пташнік, Н. М. Педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи [Текст] / Н. М. Пташнік // Наукові записки ВДПУ. Серія: Педагогіка і психологія. – 2011. – № 34. – С. 405–409.
4. Бех, І. Д. Виховання особистості. Кн. 1 [Текст]: навч.-метод. вид. / І. Д. Бех // Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – Біла церква: ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2003. – 278 с.
5. Люшиц, Ю. М. Скворода [Текст] / Ю. М. Люшиц. – М.: «Молодая гвардия», 1972. – 224 с.
6. Холод, Ю. Наративні методи в діяльності психолога [Текст] / Ю. Холод // Психолог. – 2015. – Т. 1, № 553. – С. 7–10.
7. Завгородня, Н. М. Проблема соціалізації учнів у сучасній педагогічній теорії і практиці [Текст] / Н. М. Завгородня // Управління школою. – 2007. – № 6. – С. 3–8.
8. Хиля, А. В. Реализация диагностического потенциала арт-педагогика в процессе изучения ценностных ориентаций детей младшего школьного возраста с особенностями психофизического развития [Текст]: науч.-практ. конф. / А. В. Хиля // Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе. – Брест: Альтернатива, 2012. – С. 182–185.

9. Закон України «Про соціальні послуги» [Текст]. – Верховна Рада України, 2016. – № 936-VIII. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

10. Психологические тесты. Т. 1 [Текст] / под ред. А. А. Карелина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 312 с.

11. Хіля, А. В. Подорож країною «Якія»: Формування ціннісного ставлення до життя у дітей через компонент «Я – особистість» засобами арт-терапії [Текст] / А. В. Хіля; за ред. О. О. Деркач. – Вінниця, 2015. – 40 с.

References

1. Sohan, L., Yermakov, N. (Eds.) (1997). Art life create personality. Чеп. 1. Theory and technology of personality life creation. Kyiv, 392.

2. Kilimnik, Y.; Tarasenko, N. (Ed.) (2013). Theoretical basis of humanistic values education of primary school children. Vinnitsa: LLC "Nilan Ltd", 2, 516.

3. Ptashnik, N. (2011). Pedagogical conditions of formation of value orientation of primary school children in the out-of-ethnology. Scientific notes VSPU. Series: Pedagogy and Psychology, 34, 405–409.

4. Bech, I. (2003). Parenting Personality. Book 1. Personality oriented approach: Theoretical and technologi-

cal bases. White Church: JSC "Bilotserkivska book factory", 278.

5. Loschyts, Y. (1972). Scovoroda. Moskow: Young Guard, 224.

6. Holod, Y. (2015). Narrative Techniques in Business Psychologist. Psychologist, 1 (553), 7–10.

7. Zavorodnya, N. (2007). The problem of socialization of pupils in modern pedagogical theory and practice. Management School, 6, 3–8.

8. Khilya, A. (2012). The implementation of the diagnostic potential of art pedagogy in the process of studying value orientations of school-age children with special needs. Socio-pedahohycheskaya psyholohycheskaya and medical and support of personality development in ontogeny coll. Brest: Alternative, 182–185.

9. Zakon Ukrayiny «Pro sotsial'ni posluhy» (2016). Verhovna Rada Ukrai'ny, 936-VIII. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

10. Karelyna, A. A. (Ed.) (2003). Psykholohycheskye tests. Vol. 1. Moscow: Humant. yzd. tsentr VLADOS, 312.

11. Khilya, A.; Derkach, O. O. (Ed.) (2015). Travel the country "Yakiya": Parenting value attitude to life and children through component "I – identity" means Art-Therapy Editorial. Vinnitsa, 40.

*Рекомендовано до публікації д-р пед наук Деркач О. О.
Дата надходження рукопису 08.10.2016*

Хіля Анна Вікторівна, аспірант, кафедра теорії та методики початкового навчання, Інститут психології, педагогіки та мистецтв, Вінницький державний педагогічний університет ім. М. М. Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, Україна, 21100
E-mail: anika.line@gmail.com

УДК 373. 3. 016 : 81 ' 342. 2

РОБОТА НАД ФОРМУВАННЯМ НОРМАТИВНОЇ ДИКЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

© Л. В. Лук'яник

The effectiveness of experimental methodology of formation of correct diction in younger schoolchildren that revealed the significant improvement of orthographic knowledge and skills of the primary school pupils was confirmed in the article. The problem of research is topical and is in pedagogical and methodological grounding of the bases of formation of the correct diction in younger schoolchildren and revelation of specificity of the development of these skills at the lessons of reading at primary school.

The psychological-pedagogical and learning-methodological literature on the problem of research was grounded and analyzed; the content of notions "correct diction", "speech technique" was fully elucidated.

The material of experimental study that opens didactic direction of the method of formation of correct expressive abilities in younger schoolchildren and experimental methodology of formation of correct diction in younger schoolchildren are significant for the learning practice.

The effectiveness of elaborated system of the system of exercises was experimentally proved; the pedagogical conditions that provide the optimal mastering of reading process were revealed

Keywords: correct diction, speech technique, sound system of Ukrainian, lessons of reading

У статті підтверджено ефективність експериментальної методики формування нормативної дикції у молодших школярів, яка виявила значне покращення правописних знань та умінь учнів початкових класів. Проблема дослідження є актуальною і полягає у педагогічному і методичному обґрунтуванні основ формування нормативної дикції у молодших школярів та виявленні специфіки розвитку цих умінь під час уроків читання в початковій школі

Ключові слова: нормативна дикція, техніка мовлення, звукова система української мови, уроки читання